

SOSIAL PROBLEMLƏRİN HƏLLİNDƏ DÖVLƏT SİYASƏTİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

Açar sözlər: sosial siyasət, minimum əmək haqqı, istehlak xərcləri, sosial-demoqrafik qruplar, ehtiyac meyarı, minimum istehlak səbəti

Ключевые слова: социальная политика, минимальная заработная плата, производственные расходы, социально-демографические группы, коэффициент нуждаемости, минимальная потребительская корзина

Keywords: social politics, minimum wages, consumer expenditure, social demographic groups, need criterion, minimum consumption basket

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlətin sosial siyasəti tamamilə yeni prinsiplərə əsaslanmalıdır. Bunun üçün vətəndaşların dövlətdən maliyyə asılılığı minimuma endirilməli, əhalinin müxtəlif qrup və təbəqələrinin özünü reallaşdırma bilmə imkanları genişləndirilməli, sahibkarlıq fəaliyyəti stimullaşdırılmalıdır. Çünki həyat səviyyəsinin əsas göstəriciləri vətəndaşların sağlamlığı və onların uzunömürlülüğüdür. Məlum olduğu kimi, insanların sağlamlığı 10 faiz tibbi xidmətdən, 10 faiz irsiyyətdən, 80 faiz isə sosial-iqtisadi şərait və ətraf mühətdən asılıdır.

Sosial siyasətin səmərəliliyinin artırılmasında əsas vasitələrdən biri yoxsulluğun azaldılmasıdır. İndi yoxsulluq dünyada ümumbəşəri bir problemə çevrilmişdir. BMT-nin məlumatına görə bu gün dünyada 1 milyardə yaxın əhali yoxsulluq səviyyəsində yaşayır. Yoxsulluq səviyyəsi isə zəif inkişaf etmiş ölkələr üçün 1 dollar müəyyən edilir. 2002-ci ilin avqustunda BMT tərəfindən Yohannesburqda keçirilmiş davamlı inkişaf üzrə ümumdünya toplantısında 2015-ci ilədək dünyada yoxsulluğun səviyyəsinin iki dəfə azaldılması vəzifəsi qarşıya qoyulmuşdur. «Azərbaycanda Yoxsulluğun Azaldılması və İqtisadi İnkişaf üzrə Dövlət Proqramı»nın icrası ilə bağlı respublikamızda mühüm işlər görülmüşdür. Nəticədə Azərbaycan əhalisinin yoxsulluq səviyyəsi son 10 ildə 49,0 faizdən 5,0 faizə düşmüşdür.

Dövlətin sosial sahədə məqsədləri həyata keçirilərkən dövlət quruluşu təcrübəsinə və cəmiyyətin mentalitetinə daha çox uyğun olan sosial dövlət nəzəriyyəsindən ilk növbədə istifadə olunur. Sosial dövlət nəzəriyyəsinin məğzi ondan ibarətdir ki, dövlət qeyri-sinfi olur, əhalinin bütün təbəqələrinin marağını ifadə edir, ona firavan həyatı təmin edir.

Sosial problemlərin həlli dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri olmaqla, ictimai həyatın sosial sahəsi və ayrılmaz hissəsidir. Sosial sahəyə həm iqtisadiyyatın qeyri-istehsal sahələri (təhsil, elm, səhiyyə, mədəniyyət və sosial müdafiə), həm də istehsal sahələrinin bir çox aspektləri (iş gününün müddətinin, minimum əmək haqqının, əməyin mühafizəsinin müəyyən olunması və s.) daxildir.

Sosial dövləti xarakterizə edərkən, dünya birliyində istifadə olunan meyarlara Azərbaycan hansı dərəcədə cavab verir?

Bazar iqtisadiyyatına keçid və keyfiyyətə yeni iqtisadi münasibətlərin yaranması dövlətin sosial siyasətinin təkmilləşdirilməsini, sosial müdafiə sistemində zəruri islahatların aparılmasını və müasir dövrün tələblərinə cavab verən işlək mexanizmlər əsasında iqtisadi sosial təminatlar sisteminin yaradılmasını tələb edir və ölkəmizdə bu prinsipə əməl olunur.

Azərbaycandakı sosial-iqtisadi vəziyyətin mövcud xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bazar münasibətlərinin inkişafı sosial problemlərlə müşayiət edilir. Əslində bunu bazar iqtisadiyyatına keçidin nəticəsi kimi qiymətləndirmək olmaz. Çünki bazar münasibətləri sağlam iqtisadiyyatın qurulmasına və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə xidmət edir. Bu baxımdan Azərbaycanda sosial problemlərin həlli yolunu bazar münasibətlərinin planlı şəkildə inkişaf etdirilməsində axtarmaq lazımdır. Belə şəraitdə dövlətin mühüm vəzifəsi, iqtisadi islahatların əsas istiqamətlərini sosial problemlərin həlli istiqamətləri ilə əlaqələndirməkdən ibarət olmalıdır.

Müxtəlif ölkələrin iqtisadi potensialı həmin ölkələrdə sosial müdafiə sisteminin maddi əsasını təşkil edir. Qeyd etmək lazımdır ki, sosial müavinətlərin ünvanlanmasının səmərəliliyi üçün kompleks sosial təminatlar proqramı olmadan, sabit iqtisadi yüksəliş və elmi-texniki tərəqqi üçün zəruri şərait yaratmaq mümkün deyil. Bununla əlaqədar, Azərbaycanda əhalinin maddi baxımdan özünü-müdafiəsini təmin etmək üçün zəruri makroiqtisadi şərtlər kompleksi yaratmaq məsələsi aktuallaşır. Bu məsələ sosial müdafiə problemini keyfiyyətcə yeni səviyyəyə qaldırır, cəmiyyətin bütün üzvlərinə aid tədbirlərlə ayrı-ayrı sosial qruplara ünvanlanmış tədbirlər arasında hədd qoymağa imkan verir.

Fikrimizcə, cəmiyyətin bütün üzvlərinə aid tədbirlər aşağıdakılardır:

- hər bir insanın öz şəxsi qabiliyyətlərinə müvafiq fəaliyyət sahəsində bu imkanları tətbiq etməsinə şərait yaradan səmərəli məşğulluq, kadrların hazırlanması və onların yeni ixtisaslara yiyələnməsi sistemi təmin edilməlidir;

- gəlirlərin yaranması üçün elə səmərəli sistem təşkil edilməlidir ki, işçinin aldığı əmək haqqının səviyyəsi həmin işçinin iqtisadiyyatın hansı sektorunda (dövlət müəssisəsi, kiçik biznes, kooperativ, ticarət təşkilatı və s.) işləməsindən asılı olmayaraq, bilavasitə işin keyfiyyəti və nəticəsi əsasında müəyyən edilsin;

- gəlirlərdə və şəxsi istehlakda diferensiasiya prosesi makroiqtisadi səviyyədə vergitutma, vergilərin planlaşdırılması, əhalinin peşə və sosial baxımdan yüksək dərəcədə mobilliyi tənzimlənməli, vahid istehlak bazarı yaradılmalıdır;

- əhalinin gəlirlərinin və istehlakın diferensiasiyasında müşahidə edilən meyillər nəzərə alınmaqla həm pul formasında, həm də "istehlak səbətinə" yaşayış minimumunun real səviyyəsi rəsmən müəyyən edilməlidir;

- "satıcı bazarından" "alıcı bazarına" keçidlə bağlı müxtəlif sosial-iqtisadi innovasiyaların köməyi ilə istehlakçıların mənafeləri müdafiə edilməlidir. Burada iqtisadiyyatın istehlak sektorunun inkişafının məqsədyönlü stimullaşdırılması, antiinhisar tənzimləmə, istehlakçı assosiasiyaların fəaliyyətinə kömək, istehlak kreditləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi və digər tədbirlər nəzərdə tutulur.

Sosial siyasətin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə sosial müdafiənin yuxarıda sadaladığımız istiqamətləri əhalinin ayrı-ayrı qruplarına kömək məqsədi güdən spesifik tədbirlərlə tamamlanmalıdır. Burada, ilk növbədə dövlət büdcəsindən sabit gəlir əldə edən işçilərə, eləcə də obyektiv səbəblər üzündən ya ictimai-faydalı fəaliyyətlə məşğul ola bilməyən əhali qruplarına, ya da bu cür fəaliyyətləri məhdud olan şəxslərə (pensiyaçıları, tələbələr, işsizlər, əlillər, tək analar və s.) şamil edilən tədbirlərdən söhbət gedir. Aydındır ki, təkcə sonuncu qruplara daxil olan əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi cəmiyyətin bütün üzvləri üçün zəruri sosial zəmanətlər yaratmır. Bu tədbirlərin məqsədi ondan ibarətdir ki, pensiya, müavinətin, tələbə təqaüdlərinin və digər ödənişlərin məbləği yaşayış minimumundan aşağı olmasın, bu məbləğ vaxtında indeksləşdirilsin və nəhayət, ucuz çeşidli mallar və xidmətlərlə maddi cəhətdən təmin edilsin. Əlbəttə, təkcə bu tədbirlər sayəsində bütün əhalinin sosial müdafiəsini təmin etmək mümkün deyil, ən azı ona görə ki, insanın özünü maddi cəhətdən təmin etməsinin əsas mənbəyi - onun şəxsi qabiliyyətlərinin reallaşdırılmasından ibarətdir. Sadaladığımız tədbirlər isə bundan ötrü heç bir şərait yaratmır. Əmək qabiliyyətli bütün əhalinin sosial müdafiə dərəcəsinin artırılması, ilk növbədə səmərəli məşğulluq sisteminin yaradılması və yalnız bu zəmin üzərində pul gəlirlərinin artması və yuxarıda sadaladığımız digər tədbirlərlə bağlıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, "say və keyfiyyət", yəni əməyin ölçüsü və müvafiq olaraq istehlak ölçüsü bizim qurduğumuz cəmiyyətdə dövlət tərəfindən deyil, azad rəqabət şəraitində müəyyən olunacaqdır. Əgər kimsə alıcının yüksək qiymətləndirdiyi, tədarükünün isə ciddi xərc və əmək sərf etmədən məhsul istehsalı və ya xidmət üsulu taparsa, biz bu gəliri daha "zəhmətsiz" hesab etmirik. Əlbəttə ki, hər bir şəxs üçün bu malı istehsal etmək və satmaq azadlığı pozulmursa. Azad rəqabət şəraitində gəlir normasının bərabərləşməsi baş verir. Belə rəqabət sisteminə əmək sərfi və keyfiyyəti, dövlət normalaşdırılmasına nisbətən daha dəqiq və ədalətli müəyyənləşir. Rəqabət prosesində alına bilən fayda, fasiləsiz olaraq yeni ideyalar axtarışı və kapital axını üçün ideal stimuldur. Belə şəraitdə kasıblar və varlılar meydana gəlir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, əgər bu dövlətin nəzarəti al-

tındadırsa və bazarın öhdəsinə buraxılmayıbsa, burada faciəvi bir şey yoxdur.

Normal cəmiyyətdə həmişə 10 faiz kasıb və o qədər də dövlətli var. Qalanlar orta sinifdir. Ancaq vacibdir ki, varlılar məhsul istehsal etmədən və xidmət göstərmədən meydana gəlib fəaliyyət göstərməsin və obyektiv səbəbdən istehsal prosesinə qoşula bilməyənlər üçün sosial müdafiə sistemi kifayət qədər inkişaf etsin.

Hər bir vətəndaşın cəmiyyət qarşısında qəti bir öhdəliyi və güzəştəz cavabdehliyi olmalıdır. Həm də dövlətin formalaşmasının demokratik və proqmatik prinsipləri onların yerinə yetirilməsinə vətəndaşların məcbur edilməsinin kifayət qədər güclü formalarını istisna etmir. Vətəndaşın başlıca vəzifəsi müqavilələrin yerinə yetirilməsi, vergilərin ödənməsi, sağlamlıq, ləyaqət və digər vətəndaşın malına göz dikməməyi nəzərdə tutan əxlaq normalarına və qanunlara riayət etməkdir.

Ərzaq və qeyri-ərzaq məhsullarının alınmasına son illərdə çəkilən istehlak xərcləri nəzərəcərpacaq dərəcədə dəyişmişdir. Vəziyyəti mürəkkəbləşdirən odur ki, vahid istehlak bazarının olmadığı indiki şəraitdə gəlirlərin bölüşdürülməsi bəzi sosial təbəqələrin hesabına baş verir. Əhalinin müxtəlif təbəqələri istehlak bazarından eyni dərəcədə istifadə edə bilmədiyinə görə, şəxsi istehlak məsələsində diferensiasiya gəlirlərin diferensiasiyasından daha güclü təzahür edir. Hərçənd bu fərqlərin heç biri keyfiyyətli əmək fəaliyyəti üçün iqtisadi stimül rolu oynamır. İslahatların ilk illərində işçilərin və onların ailələrinin aztəminatlı kateqoriyadan orta təminatlı və yüksək təminatlı kateqoriyaya keçməsinin mümkünlüyü faktiki olaraq, onların şəxsi qabiliyyətindən, ixtisasından, səriştəsindən və fədakarlıqla işləməsindən bilavasitə asılı deyildi. İnsanın hansı iqtisadi sektorda çalışması, onun “start” şəraiti, bu və ya digər imtiyazlı bölgü kanallarına nə dərəcədə yaxın olması amilləri daha mühüm rol oynayır. Aydınır ki, belə şəraitdə insanın nəinki öz qabiliyyətini inkişaf etdirməyə və ixtisasını artırmağa, hətta gəlirlərin qazanılması prosesinə marağı zəifləyir və az qala heçə enirdi.

Sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi barədə geniş yayılmış səthi təsəvvürlərdən fərqli olaraq, bu ölkələrin əmək bazarında dövlət çox yüksək fəallıq göstərir. İnkişaf etmiş ölkələrdə, xüsusən Avropa ölkələrində insanın fərdi qabiliyyətinin inkişafı hamının istifadə edə biləcəyi təhsil və peşə hazırlığı sisteminə əsaslanır. Belə ölkələrdə əmək bazarının sosial funksiyası ondan ibarətdir ki, insanın şəxsi qabiliyyəti və peşəkar vərdisləri inkişaf etdikcə, ona daha mürəkkəb, daha maraqlı və daha yüksək ödənişli işlər təklif edilməlidir. Bu məqsədlə və elmi-texniki tərəqqinin tələblərinə müvafiq olaraq, əmək bazarı təsisatları sisteməti olaraq iş yerlərinin və kadrların ümumi təkrar attestasiyalarını keçirirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, bu cür təcrübə və onun həyata keçirilməsi mexanizmləri Azərbaycanda çox ciddi öyrənilməlidir. Əks halda səmərəli məşğulluq sistemi yaratmaq çətin olar. Bu cür sistem əhalinin sosial müdafiəsini həqiqətən gücləndirir. Özü də təkcə ona görə yox ki, yüksək ixtisas tələb edən və daha səmərəli əmək müqabilində daha yüksək haqq ödənilir, həm də ona görə ki, işçilər vaxtaşırı iş yerlərini dəyişir, fərdi test sınaqlarının nəticələrinə uyğun olaraq daha mürəkkəb və daha yüksək maaşlı iş yerləri seçirlər. Yalnız bu cür sistem şəraitində demək olar ki, insanın öz qabiliyyətinə uyğun əməyi onun maddi rifahının əsas mənbəyidir və hər kəsin sosial müdafiəsi onun öz əlindədir. Səmərəli məşğulluq şəraitində insan iş yeri seçərkən təkcə işin məzmununu deyil, mülkiyyət formasını da (dövlət müəssisəsi, fərdi əmək fəaliyyəti, kooperativ, kiçik biznes, icarə təşkilatı, özəl müəssisə, müştərək müəssisə) nəzərə alır.

Aztəminatlı istehlakçının ona lazım olan malları münasib qiymətə seçib alması üçün faktiki imkanlar düzgün nəzərə alınmış olsa, yaşayış minimumunun həddi bir o qədər real olar. Yaşayış minimumunun pul ilə ifadəsi o halda şərti və mücərrəd xarakter daşıyır ki, bu minimumu müəyyən edərkən, kütləvi istehlakçının səbəti üçün zəruri olan ucuz və bol məhsullar nəzərdə tutulsun. Əslində isə kütləvi istehlakçı struktur defisiti ilə qarşılaşır və minimumun hesablanması nəzərdə tutulandan daha bahalı mal və xidmətlərdən istifadə etməyə məcbur olur.

Sosial müdafiə yalnız o halda real surətdə artır ki, aztəminatlı ailələrin öz “səbətlərinin” imkanlarına müvafiq malları və xidmətləri pul şəklində ifadə edilən yaşayış minimumu hesabına sərbəst almaq üçün iqtisadi zəmanəti olsun. Bu “səbətin” tərkibindəki dəyişikliklər və oraya daxil olan malları almaq üçün istehlakçının imkanları nəzərə alınmasa, yaşayış minimumunun pul şəklində təsbit edilməsi nəinki əhalinin sosial müdafiəsi vasitəsi olmur, əksinə, gəlirlərin və istehlakın azaldılması vasitəsinə çevrilir.

Unutmaq olmaz ki, yaşayış minimumu cəmiyyətin bütün üzvlərinə, yəni işləməyən əhaliyə də aid olduğu halda, minimum əmək haqqı - əməyə görə haqqın bir formasıdır. Son vaxtlar onun məbləği bir neçə dəfə artmışdır. Müxtəlif müavinətlərin, o cümlədən işsizliyə görə müavinətin səviyyəsi təyin edilərkən, xüsusən insan əmək birjasında ona təklif edilən iş yerlərindən birini seçməkdən imtina etmək üçün kifayət qədər əsas olmadığı halda bir neçə dəfə bu cür təkliflərdən imtina edirsə, müavinətin məbləği yaşayış minimumuna əsasən müəyyən edilə bilər. Lakin, əgər minimum əmək haqqının məbləği yaşayış minimumu səviyyəsində (yaxud bu minimumdan aşağı səviyyədə) müəyyən edilsə, bu vəziyyət əməyi gəlir mənbəyi kimi hörmətdən salır, çünki bu halda işsizliyə görə müavinət və minimum əmək haqqı eyni istehlak standartını təmin etmiş olur. Belə halda əməyin iqtisadi stimullarından danışmaq mənasızdır. Eyni qayda ilə, bu halda cəmiyyətin bir qisminin lümpenləşməsi prosesini təsadüfi hadisə adlandırmaq da doğru deyil, əksinə, yaranmış vəziyyətdə bu proses, təəssüf ki, qanunauyğun nəticədir.

İndiki şəraitdə əhalinin sosial təminatı həyat səviyyəsinə dair sosial normativlər əsasında, ən əvvəl minimal istehlak büdcəsi (MİB) bazasında qurulmalıdır. MİB dedikdə - insanın əsas fizioloji və sosial-mədəni ehtiyaclarına müvafiq olaraq, onun ərzaq və qeyri-ərzaq mallarına, eləcə də müxtəlif xidmətlərə minimal tələbatının natura və dəyər formasında ifadəsi nəzərdə tutulur.

Etiraf etmək lazımdır ki, əhalinin sosial müdafiəsi sahəsində əvvəllər həyata keçirilmiş tədbirlər, o cümlədən müxtəlif kompensasiya və müavinətlərin verilməsi ciddi əsaslandırılmadan, necə deyirlər, “göydəndüşmə” rəqəmlər əsasında müəyyən edilirdi. Bununla bərabər, cəmiyyətimizin tarixi inandırıcı şəkildə göstərir ki, sosial sahənin inkişaf səviyyəsini və bu inkişafın əsas istiqamətlərini səciyyələndirən bir sıra parametrlər, o cümlədən əmək haqqının, pensiyaların, müavinətlərin və digər ödənişlərin məbləği inzibati metodlarla müəyyən edilmiş, iqtisadi qanunlar və qanunauyğunluqlar, eləcə də elmi araşdırmaların, o cümlədən iqtisadi tədqiqatların nəticəsi olan tövsiyələr həmişə nəzərə alınmamışdır.

Bu şəraitdə hər bir regionun spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, gəlirlərin indeksasiyası böyük əhəmiyyət kəsb edir. Əhalinin gəlirləri indeksasiya edilmədən xalqın, xüsusən əhalinin aztəminatlı təbəqələrinin məruz qaldığı itkiləri minimuma endirmək mümkün deyil. Bununla əlaqədar, “aztəminatlı” anlayışının dəqiq hədlərinin müəyyən edilməsi böyük praktiki əhəmiyyətə malikdir. Bu həddi müəyyən etmək üçün sosial normativlər sistemindən, ilk növbədə minimal istehlak büdcəsindən və ona müvafiq yaşayış minimumundan istifadə edilməlidir.

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, bütün sosial müdafiə tədbirləri kimi, əhalinin gəlirlərinin indeksasiyası da, insanın ümdə tələbatını ödəmək və qüvvəsini bərpa etmək üçün zəruri olan ərzaq məhsullarının, qeyri-ərzaq mallarının və xidmətlərin minimal dəstindən ibarət olan minimal “istehlak səbəti”nin dəyəri də əsas götürülməlidir. MİB respublika əhalisinin həyat səviyyəsinin dəyişməsinə qiymətləndirmək, əhalinin ərzaq, qeyri-ərzaq malları və xidmətlərlə təmin edilməsi səviyyəsinin bu sahədə qəbul edilmiş müvafiq norma və normativlərə tədricən yaxınlaşmasını qiymətləndirmək üçün də istifadə edilə bilər.

Burada dövlətin sosial siyasətinin təkmilləşdirilməsi, sosial müdafiə sistemində zəruri islahatların aparılması və müasir dövrün tələblərinə cavab verən çevik, işlək mexanizmlərin əsasında sosial təminat sisteminin yaradılması məsələləri əsas yer tutur.

Şübhəsiz ki, dünyanın inkişaf etmiş ölkələri sosial problemlərin həllində bir çox uğurlu nəticələr əldə ediblər. Lakin dünya təcrübəsi həddən artıq genişdir və çox vaxt ziddiyyətli olur. Əgər inkişaf etmiş ölkələrin sosial sahələr üçün ümumi olan bəzi prinsiplərindən bir qədər uzaqlaşsaq, onda forma və metodların xeyli müxtəlifliyi, onların çevikliyi və dəyişən milli şəraitə uyğunlaşma xüsusiyyəti müşahidə olunur.

Eyni zamanda, ayrı-ayrı ölkələrin təcrübəsini biz nə qədər yüksək qiymətləndirsək də, real həyat xeyli həll olunmamış problem, aradan qaldırılmamış bir çox ziddiyyətlər aşkar edir. Elə təəssürat yaranır ki, hətta inkişaf etmiş varlı ölkələr sosial ehtiyacların aşkar olunan uyğunsuzluğuna görə gələcəkdə cavab verməli olacaqdır. Sosial sahədə islahatların ilkin mərhələsində olarkən, biz bu prosesləri nəzərə almalı və daha əlverişli mexanizmlərin inkişafını təmin etməliyik.

Əhalinin sosial müdafiəyə ehtiyacı olan təbəqəsinə köməyin tədricən artırılması ilə bərabər, eyni zamanda sosial ələbxımlığın aradan qaldırılması üçün tədbirlər görülməli, müavinətlər əmək fəaliyyətinə stimulun azalmasına şərait yaratmamalıdır.

Beləliklə, proqnozlaşdırmaq olar ki, təcrübənin əldə olunması gedində sosial sahənin fəaliyyəti və onun idarə olunmasının bazardan kənar və bazar amillərinin optimal nisbətinə nail olmaq mümkündür.

İqtisadi inkişaf qanunları bütün insan mədəniyyəti üçün eynidir. Əgər iqtisadi strategiyayı nəzərdə tuturuqsa, onda yalnız müxtəlif dövlətlərə xas olan fərqlər onların hər birinin milli xüsusiyyətlərindən daha çox həmin dövlətlərin keçdikləri inkişaf mərhələləri ilə müəyyən olunur. Başarıyyətin inkişafının əsas istiqamətləri haqqında dürüst təsəvvürə malik olmaq, onun bu və ya digər hissəsinin inkişaf xüsusiyyətini nəzərə almaqdan daha vacibdir. Bazar münasibətlərinə keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə bunların həyata keçirilməsi üçün bünövrənin yaranması isə, əhalinin sosial-iqtisadi vəziyyətinin düzgün qiymətləndirilməsi və vaxtında proqnozlaşdırılması ilə bağlıdır.

Əhalinin gəlirlərinin və xərclərin dəyişməsinin, onların formalaşması və bölgüsünün, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin maddi vəziyyətinin diferensiallaşdırılmasının, istehlak tələbinin təmin olunma dərəcəsinin ölçülməsinin təhlili bazar iqtisadiyyatı şəraitində vətəndaşların sosial müdafiəsi, həyat səviyyəsinin aşağı düşməsinin qarşısını almağa kömək edən tədbirlərin hazırlanması üçün əsasdır.

ÜDM-in formalaşması və proqnozlaşdırılmasının tərkib hissəsi (respublikanın dövlət büdcəsi) və əsas göstəricilərindən biri müavinətlərin ünvanlanmasının səmərəliliyinin artırılmasında əsas amil kimi nəzərə alınan istehlak səbətidir. Bu, ərzaq məhsullarının, paltarın, kommunal-məişət xidmətinin, təhsil, səhiyyə və sərflənən enerjinin fizioloji bərpası üçün vacib olan digər göstəricilərdir. Hal-hazırda istehlak səbəti, eləcə də ailə büdcəsinin təhlili və qiyməti xüsusi əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır.

Əhalinin sosial müdafiəsi problemlərinin tədqiqi, minimal istehlak büdcəsinə əsaslanmış yaşayış minimumunun təhlili, əhalinin sosial-demoqrafik qrupları üzrə pul gəlirlərinin miqdarının və insanın həyat fəaliyyətinin digər şərtlərinin tədqiqi çox vacibdir.

Qidalanma ilə bağlı xərclər əhalinin müxtəlif cins-yaş və peşə qrupları üzrə enerji məsrəflərinə müvafiq olaraq işlənilib hazırlanmış minimal qida məhsulları dəsti əsasında müəyyən edilir. Bu zaman respublika əhalisinin qida məhsullarından faktiki istifadə etməsinin dinamikası və əhalinin qidalanmasının milli xüsusiyyətləri də nəzərə alınmalıdır.

Minimal qida məhsulları dəstinə qida rasionunun kalorilik dərəcəsini praktiki olaraq təmin edən, kimyəvi tərkib baxımından həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətə tam dəyərli sayılan bütün zəruri qida məhsulları nəzərdə tutulur.

2014-cü il üçün yaşayış minimumu ölkə üzrə 125 manat, o cümlədən əmək qabiliyyətli əhali üçün 136 manat, pensiyaçılar üçün 103 manat, uşaqlar üçün 103 manat müəyyən edilmişdir. Ehtiyac meyarı isə 100 manat məbləğində təsdiq edilmişdir.

Minimum istehlak səbətinə daxil olan ərzaq məhsullarının əmək qabiliyyətli əhali, pensiyaçılar və uşaqlar üçün tərkibi və norması cədvəl 1-də verilmişdir.

Cədvəl 1

Ərzaq məhsullarının tərkibi və norması (kq)

Ərzaq məhsullarının adı	İstehlakın həcmi (orta hesabla adambaşına bir ildə)			
	əmək əhali	qabiliyyətli	pensiyaçılar	uşaqlar (0-14 yaş)
Çörək və çörək məhsulları (una çevirməklə)		150	109	98
Kartof		46,7	36,5	40,2
Tərəvəz və bostan məhsulları		95,7	85,5	101,2
Meyvə və giləmeyvə		38	38	76
Ət və ət məhsulları		30	19,2	25
Süd və süd məhsulları (südə çevirməklə)		193,6	223,1	247,5
Balıq və balıq məhsulları		5	5	5
Yumurta (ədəd)		135,0	91,0	169,0
Şəkər və qənnadı məmulatları (şəkərə çevirməklə)		16,3	14,6	19,5
Bitki yağı, marqarin və digər piylər		11	7,9	8,3
Mal-qara yağı		8	5,5	6
Digər məhsullar (çay, duz)		3,6	2,8	3,3

Qeyri-ərzaq məhsullarına paltar, yataq ləvazimatı, ayaqqabı, sanitariya-gigiyena predmetləri, mebel, qab-qacaq və mədəni mallar aiddir.

Bu xərcləri müəyyən etmək üçün əhalinin hər bir cins-yaş qrupu üzrə paltar, yataq ləvazimatı və ayaqqabı predmetlərinin zəruri dəsti tərtib edilir. Bundan ötrü həmin predmetlərin köhnəlmə müddətləri nəzərə alınmaqla, onlara tələbatın zəruri həcmi müəyyən olunur. Respublikanın təbii iqlim şəraiti, əhalinin tarixən formalaşmış ənənələri və həyat tərz, bu məhsullardan istifadə edilməsinin milli xüsusiyyətləri, eləcə də aztəminatlı ailələrdə qeyri-ərzaq malları ilə bağlı xərclər barədə bütöcə statistikasının məlumatları da nəzərə alınır.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 30 aprel 2009-cu il tarixli qərarına uyğun olaraq minimum istehlak səbətinə daxil olan qeyri-ərzaq məhsullarının tərkibi cədvəl 2-də verilmişdir.

Cədvəl 2

Qeyri-ərzaq mallarının tərkibi və norması

Qeyri-ərzaq mallarının adı	İstehlakın həcmi (orta hesabla adambaşına bir ildə)		
	əmək qabiliyyətli əhali	pensiyaçılar	uşaqlar (0-14 yaş)
Palto tipli üst geyimlər qrupu, ədəd/il	3/8	3/9	3/2,6
Kostyum tipli üst geyimlər, ədəd/il	9/4,2	8/4,8	12/2
Alt geyimləri, ədəd/il	9/2,5	9/2,7	12/2
Corab məmulatları, cüt/il	7/1,5	4,5/2	6/1,3
Baş geyimləri və xırdavat məmulatları, ədəd/il	4/5	3/6,4	4/3
Ayaqqabı, cüt/il	6/3,5	5/3,5	7/1,8
Məktəb-yazı ləvazimatı, ədəd/il	3/1	3/1	4/1
Yataq ləvazimatı, ədəd/il	11/7,1	11/7,1	11/7,1
Mədəni-məişət və təsərrüfat malları, ədəd/il	14,2/10,2	14,2/10,2	14,2/10,2
İlkin tələbat və sanitariya əşyaları, dərmanlar, bir ayda qeyri-ərzaq mallarına sərf olunan xərclərə görə faiz	10	10	10

Xidmətlərin haqqının ödənilməsi ilə bağlı xərclər (nəqliyyat və rabitə xərcləri, eləcə də istirahət ilə bağlı xərclər) də MİB-in strukturunda mühüm yer tutur. Bu xərclər əhalinin müxtəlif cins-yaş qrupları üzrə mənzil-məişət təsərrüfatının və mədəniyyət obyektlərinin xidmətlərinə, rabitə, nəqliyyat və istirahət obyektlərinin xidmətlərinə, məktəbəqədər uşaq müəssisələrinin xidmətlərinə minimal zəruri tələbat əsasında müəyyən edilmişdir. Müxtəlif xidmət növlərinə əhalinin tələbatını öyrənmək üçün aparılmış sosioloji tədqiqatların nəticələri və respublika üçün səciyyəvi olan milli ənənələrin xüsusiyyətləri nəzərə alınır.

Əmək qabiliyyətli yaşda olan şəxslər üçün vergilər və üzvlük haqları ilə bağlı xərclərin strukturuna gəlir vergisi, müxtəlif ödəmələr, eləcə də ictimai və könüllü təşkilatlara üzvlük haqları və sair xərclər nəzərdə tutulur. Bu xərclərin məbləği orta aylıq əmək haqqı əsasında müəyyən edilir.

Yaşayış minimumunun işlənilib hazırlanması əmək haqqı, pensiyalar, müavinətlər, təqaüdlər və sosial təminatın digər növləri sahəsində dövlət təminatının minimal miqdarları müəyyən olunarkən, onu bütün sosial sistemin əsas həddi kimi istifadə etməyə imkan verir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Azərbaycan Respublikasının Qanunlar Külliyyatı. Bakı, 2001
2. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi. Bakı, 1999
3. “Minimum əmək haqqı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2004
4. Yoxsulluğun Azaldılması və İqtisadi İnkişaf üzrə Dövlət Proqramı (2008-2015-ci illər). Bakı, 2008
5. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Azərbaycan DSK, Bakı, 2012

Рамиз Искендеров

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ ПО РЕШЕНИЮ
СОЦИАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ**

Резюме

В статье проведено исследование социальных вопросов, связанных с социальной защитой населения. Здесь осуществлен анализ показателей прожиточного минимума на основе минимального потребительского бюджета. Так же большое внимание уделяется изучению денежных доходов по отдельным социально-демографическим группам населения, состава и норм потребления продовольственных и непродовольственных товаров и услуг, других условий жизнедеятельности человека. В статье нашли отражение основные пути реализации претворяемой в жизнь государством социальной политики.

Ramiz İsgenderov

**BASIC ORIENTATION OF STATE POLICY OF SOLUTION OF THE SOCIAL
PROBLEMS**

Summary

In the article in our country definite investigations have been carried out connected with social problem. Investigation of the problems of social defence of the population have been given here. Analysis of the minimum of living which based on the budget of minimal consumption accepted in the country has been carried out. Of the quantity of the money profits on social groups of the population, food-stuffs and composition of the harvests, services and investigation of the other conditions of the life activities of the norm, man takes basic place other. Ways of the becoming real of social politics implemented by state have been reflected.